

ІМПЛІЦИТНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ КОМПОНЕНТІВ АКТИВНОСТІ УЧІННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ З РІЗНОРІВНЕВИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена з'ясуванню ролі складових компонентів учбової активності в структурі різнорівневих властивостей інтегральної індивідуальності майбутніх психологів. Застосовано кореляційний аналіз та побудовано схеми статистично достовірних взаємозв'язків між ними. Виявлено численні і багатозначні взаємозв'язки між компонентами активності учіння майбутніх психологів та їх різнорівневими властивостями індивідуальності.

Ключові слова: психодіагностичний інструментарій, кореляційний аналіз, активність учіння, компоненти, майбутні психологи.

Постановка проблеми

Психологічна організація особистості репрезентує собою інтегральну цілісність біогенних, соціогенних та психогенних елементів, а також сукупність рис і властивостей, які зумовлюють специфіку та характер активності загалом, в тому числі й активності учіння зокрема. Враховуючи основний принцип психології — принцип детермінізму, маємо право вважати, що активність учіння майбутнього психолога впливає на формування особливого типу системних зв'язків всередині цілісної індивідуальності.

В основу нашої роботи покладено інтегративну концепцію психічного, розроблену В. Мерліним, центральною категорією якої є інтегральна індивідуальність. Відповідно до розробленої теорії інтегральна індивідуальність — це саморегулююча й самоорганізуюча система — цілісна характеристика індивідуальних властивостей особистості, поєднаних між собою в ієрархічну сукупність, щодо існуючих автономно незалежних підсистем, які підпорядковуються різним закономірностям, але особливим чином взаємопов'язаних в єдине ціле (Мерлін, 1986 р.; Вяткін, Щукін, 1997 р.; Вяткін, 2000 р.). Інтегральна індивідуальність особистості утворена низкою ієрархічних рівнів індивідуальних властивостей, які відображають різні етапи розвитку особистості [16, 50]. Так, за цією теорією, до системи індивідуальних властивостей організму належать: біохімічна, загальносоматична, властивості нервової системи (нейродинамічна) підсистеми. До системи індивідуальних психічних властивостей належать підсистеми: психодинамічна (властивості темпераменту) та психічні властивості особистості. Систему соціально-психологічних властивостей утворюють підсистеми: соціальні ролі в різних соціальних групах і колективах і соціальні ролі в соціально-історичних спільнотах.

Важливою особливістю дослідження особистості є існування двох різних типів детермінації — каузальної (однозначної) та телеологічної (багатозначної). Інтегральну індивідуальність не випадково репрезентують як теорію зв'язків. Індивідні властивості, представлені в межах однієї з підструктур, взаємопов'язані статистично жорстко, однозначно. Ці зв'язки забезпечують відносну автономію і стабільність підсистем, які утворюють її стабілізацію. Функцію інтеграції й розвитку інтегральної індивідуальності як єдиного цілого забезпечують багатозначні міжрівневі взаємозв'язки, що виключають можливість редуціювання закономірностей одного рівня до закономірностей другого рівня, тим самим слугуючи критерієм виділення нових ієрархічних рівнів індивідуальності [16, 211].

Багатозначні зв'язки між властивостями різних рівнів інтегральної індивідуальності можуть виникати рівноймовірно. Проте в онтогенезі завдяки системоутворюючій функції й низки різних проміжних змінних (залежно від віку, статі), особливостей діяльності рівноймовірні зв'язки властивостей певних рівнів збільшуються порівняно з іншими.

Мета роботи — виявлення численних і багатозначних взаємозв'язків між компонентами активності учіння майбутніх психологів та їх різнорівневими властивостями індивідуальності.

У дослідженні брали участь 209 студентів I–IV курсів за спеціальністю «Психолог». Серед них юнаків — 45% та дівчат — 55%.

Задля реалізації поставленої мети дібрано відповідні методики, що утворили психодіагностичний інструментарій, який подано у таблиці.

Для оцінювання індексу загальної вираженості структурних компонентів активності учіння використано опитувальник А. Волочкова.

Таблиця

Методики і діагностичні показники дослідження підсистем інтегральної індивідуальності майбутнього психолога

Досліджувані ієрархічні рівні індивідуальних властивостей особистості майбутнього психолога	Методики дослідження
<i>Індивідуальний рівень</i>	
Нейродинамічні показники	Методика діагностики темпераменту (Я. Стреляу)
<i>Рівень індивідуально-психічних властивостей особистості</i>	
Характерологічні та поведінкові особливості особистості	Тест Р. Кеттелла
<i>Рівень соціально-психологічних властивостей особистості</i>	
Індивідуальні особливості саморегуляції	Методика «Стиль саморегуляції поведінки – 98» (В. Моросанова)
Рівень самооцінки особистості	Субтест «Самооцінка особистості»
Рівень і адекватність домагань особистості	Методика «Рівень домагань особистості» (Шварцландер)
Ступінь індивідуальної відповідальності та локалізації контролю за значущими подіями життя	Опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (С. Бажин, С. Голинкін, О. Еткінд)
Ступінь розвитку основних видів рефлексії: ситуативної, ретроспективної й перспективної	Методика «Дослідження індивідуальної міри рефлексивності» (А. Карпова)
Індивідуальні особливості прояву егоцентризму	Методика «Дослідження егоцентризму» (Т. Єлерс)
Характер стимулів, пов'язаних з домінуючими компонентами мотиваційної сфери студентів	Субтест «Мої стимули»
Індивідуальні особливості прояву мислення	Тест «Раціональність – ірраціональність мислення»

Виклад основного матеріалу

Для з'ясування ролі складових компонентів учбової активності в структурі різнорівневих властивостей інтегральної індивідуальності майбутніх психологів застосовано кореляційний аналіз. Ці схеми виявили численні і багатозначні взаємозв'язки різнорівневих властивостей індивідуальності. Найбільша кількість значущих різнорівневих взаємозв'язків зафіксована у вибірці середньоактивних майбутніх психологів (69), найменша — у низькоактивних досліджуваних (14). Внаслідок аналізу кореляційних зв'язків різнорівневих властивостей індивідуальності майбутніх психологів (загальна вибірка) встановлено наявність 21 додатних та 9 від'ємних зв'язків. Виявлено, що серед значущих кореляційних зв'язків існують як міжрівневі, так і внутрішньорівневі. Загальні взаємозв'язки різнорівневих властивостей індивідуальності та компонентів активності учіння майбутніх психологів подано на рисунку.

ПАУ — потенціал активності учіння; РК АУ — регулятивний компонент активності учіння; ДР АК — динаміка реалізації активності учіння; ПІ АУ — підсумковий індекс активності учіння; особистісні фактори 16PF опитувальника Р.Кеттелла: 1 — міра товариськості людини в групі (А); 2 — інтелект (В); 3 — гнучкість-прямолинійність (N); 4 — тривожність-спокій (О); 5 — напруженість-релаксація (Q4); 6 — віра в себе; 7 — ступінь зосередженості; 8 — слухова пам'ять; 9 — емоційна неадекватність; 10 — інтернальність у галузі сімейних стосунків; 11 — залежність від прийнятої думки; 12 — самооцінка; 13 — перспективна рефлексія; 14 — рефлексивність; 15 — рефлексія теперішньої діяльності; 16 — збудження; 17 — вік; 18 — гальмування; 19 — прагнення бути незалежним; 20 — поведінкова активність.

З результатів, поданих на рисунку, випливає, що існує додатний зв'язок між потенціалом активності учіння та динамікою реалізації ($r = 0,278^{**}$), між потенціалом активності і підсумковим індексом активності учіння ($r = 0,431^{**}$), регулятивним компонентом і підсумковим індексом активності учіння ($r = 0,256^{*}$), дина-

мікою реалізації і підсумковим індексом активності учіння ($r = 0,461^{**}$); від'ємний зв'язок між потенціалом і регулятивним компонентом ($r = -0,219^*$).

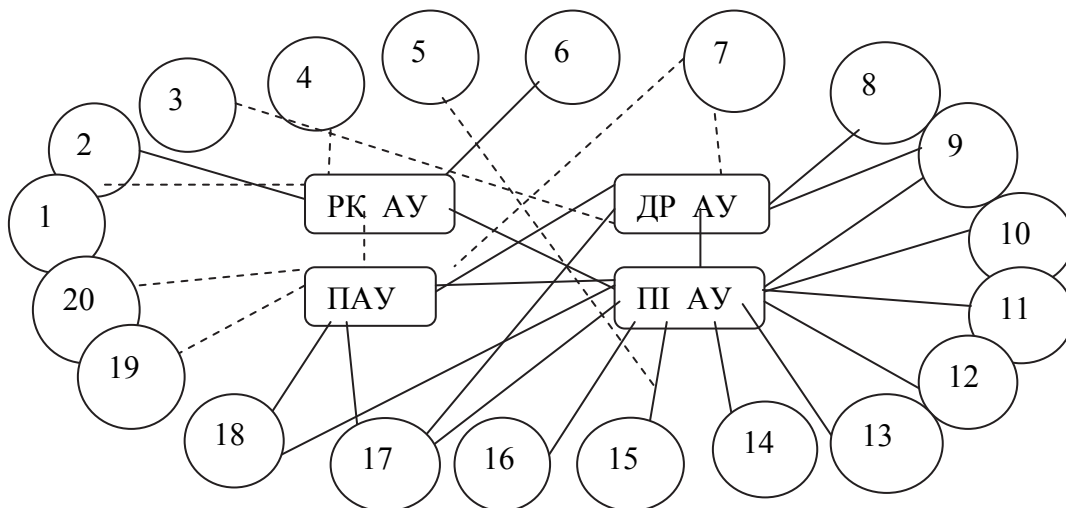

Рис. Значущі кореляційні зв'язки різнорівневих властивостей індивідуальності та компонентів активності учіння майбутніх психологів (загальна вибірка)

Примітка: _____ прямий зв'язок на рівні значущості $P 0,05$;
 ----- обернений зв'язок на рівні значущості $P 0,05$.

Подальший аналіз показав, що позитивний зв'язок потенціалу активності учіння спостерігається між віком і властивостями нервової системи (процесом гальмування) майбутнього психолога. Обернений кореляційний зв'язок встановлено між потенціалом активності учіння та прагненням бути незалежним. Згідно з теоретичними положеннями концепції А.Волочкова, потенціал активності учіння є внутрішнім джерелом саморуку, що виражає індивідуальне співвідношення учбової мотивації («хочу вчитися») і швидкості опанування знаннями («можу вчитися»), а також бажань і можливостей. Результати кореляційного аналізу дають підстави для такого висновку: при зростанні готовності до здійснення учбової діяльності відбувається поступове зниження бажання бути незалежним. І це цілком логічно, оскільки учбова діяльність за своєю змістовою суттю є колективною або груповою. Отже, бажання майбутніх психологів — інтегруватися, бути зрозумілим у групі, колективі.

Змістовий аналіз кореляційних плеяд показав, що від'ємний ($r = -0,219^*$) зв'язок існує між потенціалом і регулятивним компонентом активності учіння, що свідчить про значні резерви та недостатність індивідуальних особливостей контролю активності при її реалізації (вольовий контроль) і при невдачах (контроль емоцій).

Наступний крок аналізу отриманих даних передбачав розгляд кореляційних плеяд, що існують з регулятивним компонентом активності учіння. Слід зазначити, що цей компонент виражає характер співвідношення рівнів довільної, вольової та імпульсивної регуляції активності учіння майбутніх психологів. У його основі лежать протиріччя між емоційною, спонтанною, імпульсивною саморегуляцією та різноманітними аспектами вольового, рефлексивного, довільного самоконтролю поведінки особистості.

Так, виявлено, що між регулятивним компонентом активності учіння та фактором В ($r = 0,259^*$) існує додатний зв'язок, який, на наш погляд, засвідчує вплив інтелекту, кмітливості та розумових здібностей майбутніх психологів на рівень їхнього вольового й емоційного контролю під час учіння. Також в результаті кореляційного аналізу зафіксовано прямий зв'язок регулятивного компонента активності учіння й показником творчого потенціалу — вірою в себе ($r = 0,526^*$). Іншими словами, здатність майбутніх психологів до саморегуляції зростає (поліпшення самоконтролю дій, емоційних реакцій) за умови впевненості у своїх силах та можливостях.

Аналіз отриманих даних показав, що між регулятивним компонентом активності учіння та особистісним фактором А ($r = -0,252^*$) існує непряма залежність, а саме зростання показників першого відбувається на фоні зростання таких особистісних властивостей, як критичність, відстоювання власних ідей,

скептицизм, точність та об'єктивізм (осмислення подано в реверсному контексті). Регулятивний компонент активності учіння має також зворотну кореляційну залежність із особистісним фактором О ($r = -0,260^*$), за Р. Кеттелом, тобто, чим більше виражений у майбутніх психологів самоконтроль і саморегуляція поведінки, тим менше виражені у них такі особистісні якості, як безпечність, безтурботливість, самовпевненість, спокій. Встановлено, що існує від'ємний зв'язок регулятивного компонента та показником творчого потенціалу із ступенем зосередженості ($r = -0,501^*$).

На підставі аналізу кореляційних плеяд зафіксовано 3 прямих й 2 від'ємних зв'язки між динамікою реалізації активності учіння, що характеризує темп, інтенсивність, варіативність і прагнення до продовження напруженої інтелектуальної діяльності, з різнорівневими властивостями індивідуальності.

Зокрема, динамічний компонент позитивно корелює із слуховою пам'яттю ($r = 0,529^{**}$), що, на нашу думку, може свідчити про те, що під час розгортання й розвитку активності відбувається більш ефективно сприйняття інформації, зосереджене її осмислення.

Так, виявлено кореляційну залежність між віком ($r = 0,229^{**}$) та динамікою активності учіння. Також встановлено зв'язок динаміки активності учіння з показником емоційної неадекватності ($r = 0,429^*$), тобто підвищення швидкісної характеристики виконавчої реалізації учбової активності призводить до зростання напруження, збудження, нестриманості у майбутніх психологів.

Змістовий аналіз отриманих даних показав, що динамічний компонент активності учіння має обернений кореляційний зв'язок з одним із показників творчого потенціалу — ступенем зосередженості ($r = -0,444^*$).

Виявлено також зворотну кореляційну залежність динамічного компонента активності з особистісним фактором N за Р. Кеттелом «гнучкість-прямолінійність» ($r = -0,251^*$), тобто, чим більше виражений загальний рівень розгортання й розвитку безпосередньо спостережуваної активності учіння майбутніх психологів, тим менше виражена у досліджуваних майбутніх психологів дипломатичність, емоційна стриманість, обережність, уміння налагоджувати та підтримувати стосунки з викладачами й одногрупниками.

Подальший крок нашого дослідження полягав у виявленні й аналізі кореляційних зв'язків підсумкового індексу активності учіння (результативного компонента учбової активності). Підсумковий індекс активності учіння, за концепцією А. Волочкова, має два елементи: об'єктивний та суб'єктивний. Об'єктивний відображає реально отримані результати, що можуть бути чітко зафіксовані ззовні (успішність). Суб'єктивний — слугує індикатором самооцінки задоволеності або незадоволеності отриманими результатами.

Так, кореляційний аналіз дав можливість виявити 10 статистично значущих прямих зв'язків і 1 обернений зв'язок між підсумковим індексом активності учіння й різнорівневими властивостями індивідуальності: емоційною неадекватністю ($r = 0,626^{**}$), інтернальністю в галузі сімейних стосунків ($r = 0,318^*$), самооцінкою ($r = 0,427^*$), залежністю від прийнятої думки ($r = 0,417^*$), загальною рефлексивністю ($r = 0,379^*$), перспективною рефлексією ($r = 0,359^*$), рефлексією теперішньої діяльності ($r = 0,359^*$), процесами збудження ($r = 0,476^{**}$) і гальмування ($r = 0,582^{**}$), віком ($r = 0,259^*$). Всі ці зазначені властивості, що корелюють із результативним компонентом активності, накладають відбиток на оцінку досягнутих результатів і визначають спосіб подальших дій у процесі учіння.

Зв'язок підсумкового індексу активності учіння з самооцінкою ($r = 0,427^*$) є додатковим свідченням високої валідності та надійності розробленого А. Волочковим опитувальника. Адже самооцінка є складним якісним утворенням, що істотно впливає на регуляцію власних дій майбутніми психологами під час учіння, й позначається на їх оцінці задоволеності або незадоволеності отриманими результатами. Безперечно за наявності підстав, що виникають внаслідок узгодження об'єктивних і суб'єктивних критеріїв оцінювання досягнутих результатів, відбувається зростання самооцінки у майбутніх психологів, на що й вказує наявний кореляційний зв'язок.

У цьому контексті досить логічним виглядає зафіксований зв'язок результативного компонента активності учіння із загальною рефлексивністю ($r = 0,379^*$), адже саме за рахунок «оберненості свідомості на самого себе» з метою пізнання, аналізу й корекції власних дій, вчинків, емоцій, почуттів, способу життя, відбувається відновлення та циклічний перехід до нового потенціалу активності учіння.

Серед отриманих кореляційних плеяд цікавим є наявний зв'язок підсумкового індексу активності учіння з перспективною рефлексією ($r = 0,359^*$), що свідчить про залежність процесу задоволеності фак-

тично досягнутими результатами від посилення випереджального відображення діяльності майбутніх психологів, збільшення частоти звернення до майбутніх подій, деталізації планування своєї поведінки, прогнозування ймовірних результатів та їх орієнтації на майбутнє.

Зафіксовано наявність зв'язку між результативним компонентом активності учіння та особистісним фактором Q4 ($r = -0,378^{**}$). Іншими словами, процес формування таких особистісних рис, як зібраність, енергійність, задоволеність та непохитність супроводжується неминучим переглядом та підвищенням вимог щодо оцінювання досягнутих результатів, а відповідно це позначається на зниженні показників результативного компонента активності учіння.

Аналіз кореляційних зв'язків між різнорівневими властивостями індивідуальності майбутніх психологів і компонентами активності учіння показав, що найбільша їх кількість зафіксована за підсумковим індексом активності учіння (10 додатних і 1 від'ємний).

Науковий задум нашого дослідження передбачав осмислення існуючих різнорівневих взаємозв'язків у структурі активності учіння майбутніх психологів і особливих проявів активності учіння для кожної з трьох вибірок.

У вибірці високоактивних майбутніх психологів виявлено 16 взаємозв'язків, з них 11 додатних і 5 від'ємних. У вибірці середньоактивних досліджуваних зафіксовано найбільшу кількість різнорівневих взаємозв'язків — 69, з них додатних — 57, від'ємних — 12. Для вибірки низькоактивних майбутніх психологів властива найменша кількість значущих різнорівневих взаємозв'язків — 14.

Висновки

Проведене нами емпіричне дослідження було присвячене з'ясуванню ролі складових компонентів учбової активності у структурі різнорівневих властивостей інтегральної індивідуальності майбутніх психологів.

Результати дослідження дали підстави для таких висновків: а) дібрано відповідні методики задля реалізації поставленої мети, які утворили психодіагностичний інструментарій. На основі кореляційного аналізу та побудованих схем, виявлено численні й багатозначні взаємозв'язки різнорівневих властивостей індивідуальності; б) найбільша кількість значущих різнорівневих взаємозв'язків зафіксована у вибірці середньоактивних майбутніх психологів (69), найменша — у низькоактивних досліджуваних (14); в) у високоактивних психологів у процесі підвищення темпу, інтенсивності й варіативності проявів активності учіння відбувається переосмислення власної ролі та цінності «Я», корекція самооцінних суджень щодо власних досягнень. Процес задоволеності фактично досягнутими результатами у середньоактивних майбутніх психологів відбувається за рахунок посилення випереджального відображення діяльності й їх орієнтацією на майбутнє. Для низькоактивних досліджуваних серед властивостей, що впливають на активність учіння, найбільшого значення має локус контролю.

На підставі результатів кореляційного аналізу можна зробити висновок, що активність учіння як особлива якість та міра взаємодії майбутнього психолога з об'єктами освітнього простору спроможна виконувати функцію системоутворюючої ланки, яка опосередковує різнорівневі взаємозв'язки у структурі інтегральної індивідуальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. Принцип субъекта в философско-психологической концепции С.Л. Рубинштейна / К.А. Абульханова-Славская, С.Л. Рубинштейн // Очерки. Воспоминания. Материалы. — М. : Наука, 1989. — С. 10–61.
2. Абульханова-Славская К.А. О субъекте психической деятельности / К.А. Абульханова-Славская. — М. : Наука, 1973. — 287 с.
3. Алексеева Л.Ф. Психология активности личности / Л.Ф. Алексеева. — Новосибирск, 1996. — 224 с.
4. Бернштейн Н.А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности / Н.А. Бернштейн. — М. : Медицина, 1966. — 349 с.
5. Брушлинский А.В. Субъект: мышление, учение, воображение / А.В. Брушлинский. — М. : Ин-т практ. психол.; Воронеж : МОДЭК, 1996. — С. 13–27.

6. Волочков А.А. Учебная активность в интегральном исследовании индивидуальности: дис. ... д-ра психол. наук: спец. 19.00.01/ А.А. Волочков. — Пермь, 2002. — 416 с.
7. Бажин Е. Опросник уровня субъективного контроля УСК / Е. Бажин, Е. Голынкина, А. Эткинд. — М., 1993. — С. 35–39.
8. Джидарьян И.А. Категория активности и ее место в системе психологического знания / И.А. Джидарьян. — М., 1986. — 322 с.
9. Конопкин О.А. Психологические механизмы регуляции деятельности / О.А. Конопкин. — М. : Наука, 1980. — 256 с.
10. Крушельницька Я.В. Мотиви і мотивації / Я.В. Крушельницька. — К., 2005. — 10 с.
11. Крупнов А.И. Психофизиологический анализ индивидуальных различий активности личности: учеб. пособие / А.И.Крупнов. — Свердловск : Сверд. ГПИ, 1983. — 71 с.
12. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. — М. : Политиздат, 1977. — 304 с.
13. Ложкин Г.В. Профессиональная переориентация как фактор активности личности в процессе ее саморегуляции / Г.В. Ложкин, О.М. Сергеев // Психологія суб'єктної активності особистості. — К., 1993. — С. 160–161.
14. Ложкин Г.В. Проблема суб'єкта як теоретична основа професіоналізації особистості / Г.В. Ложкин, Н.Ю. Волянчук, Н.С. Глуханюк // Психологія і суспільство. — 2003. — № 2. — С. 97–103.
15. Максименко С.Д. Основы генетической психологии: навч. посіб. / С.Д. Максименко. — К. : Перспектива, 1998. — 220 с.
16. Мерлин В.С. Психология индивидуальности / В.С. Мерлин. — Воронеж : МОДЭК, 1996. — 448 с.

Сулима К.В.

ИМПЛИЦИТНЫЙ АНАЛИЗ ВЗАИМОСВЯЗЕЙ КОМПОНЕНТОВ АКТИВНОСТИ УЧЕНИЯ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ С РАЗНОУРОВНЕВЫМИ СВОЙСТВАМИ ИНДИВИДУАЛЬНОСТИ

Статья посвящена выяснению роли составляющих компонентов учебной активности в структуре разноуровневых свойств интегральной индивидуальности будущих психологов. Применен корреляционный анализ и построены схемы статистически достоверных взаимосвязей между ними. Выявлены многочисленные и многозначные взаимосвязи между компонентами активности учения будущих психологов и их разноуровневыми свойствами индивидуальности.

Ключевые слова: психодиагностический инструментарий, корреляционный анализ, активность учения, компоненты, будущие психологи.

Sulima K.V.

IMPLICITNIY ANALYSIS OF INTERCOMMUNICATIONS OF COMPONENTS OF ACTIVITY OF STUDIES OF FUTURE PSYCHOLOGISTS WITH RAZNOUROVNEVYMI PROPERTIES OF INDIVIDUALITY

Article is devoted to clarifying the role of the components of the educational activity in the structure of multilevel integrated personality characteristics of future psychologists. Applied regression analysis and statistically significant schemes built between them. There are numerous and multi-valued relationship between the components of active learning future psychologists and their multifarious personality characteristics.

Key words: diagnostic tools, regression analysis, active learning, components, future psychologists.